

Ļaunuma rašanās

Džūlija Šova

2022-10-19

Julia Shaw

MAKING EVIL

The Science Behind Humanity's Dark Side

Copyright © Dr Julia Shaw, 2019 This edition is published by arrangement with Peters, Fraser and Dunlop Ltd. through ANA Baltic, Ltd

Literārā redaktore Renāte Punka

Mākslinieks Tomass Folks

Datorgrafiskais noformējums: Iveta Paegle

© Ilmārs Zvirgzds, tulkojums latviešu valodā, 2022

© Tomass Folks, mākslinieciskais noformējums, 2022

© SIA "Jāņa Rozes apgāds", 2022

ISBN 978-9984-23-918-7

Nepiesātināmi zinātkārajiem

Cīnīdamies ar briesmoni, piesargies, ka par briesmoni neklūsti pats.

Frīdrihs Nīče, Viņpus laba un ļauna

IEVADS

Izsalkums

Slavenais 19. gadsimta vācu filozofs Frīdrihs Nīče 1881. gadā rakstīja: "Böse denken heißt böse machen" – domāt ļaunu nozīmē darīt ļaunu.¹ Tikai tad, kad uz kaut ko attiecinām vārdu "ļauns", vien tad, ja kaut ko uzskatām par ļaunu, tas tāds kļūst. Nīče pauda, ka ļaunums pastāv tikai subjektīvas pieredzes ietvaros un tas nav pastāvīgs konkrētai personai, objektam vai darbībai raksturīgs lielums.²

Šajā grāmatā tiek zinātniski pētīti uzskati par ļaunumu, aplūkojot virkni ar to saistītu priekšstatu un aspektu. Šis pētījums ir veltīts cilvēku liekulībai, ļaunuma absurdam raksturam, parastam vājpīrātam un empātijai. Ceru, man izdosies satricināt jūsu priekšstatus un likt pārdomāt, ko īsti nozīmē būt sliktam.

Pēdējo trīspadsmit gadu laikā, būdama studente, lektore un pētniece, labprāt esmu iesaistījusies zinātniskās diskusijās par ļaunuma raksturu ar ikvienu, kas vien vēlēties tajās piedalīties. Visvairāk man patīcis graut laba un ļauna fundamentālās konceptualizācijas melnbaltos jēdzienus, to vietā liekot niansētus un zinātniskus uzskatus. Es vēlētos, kaut par rīcības formām, kas pirmajā mirklī šķiet neizprotamas un nepieņemamas, mēs spētu diskutēt daudz izvērstāk un pamatotāk. Ja šādas izpratnes nav, mēs riskējam dehumanizēt citus

cilvēkus, norakstot cilvēcīgas būtnes kā nederīgas tālab, ka nespējam tās saprast. Taču mēs spējam un mums ir jācenšas saprast to, ko paši uzskatām par ļaunumu.

Pamēģināsim veikt nelielu ļaunuma empātijas eksperimentu. Iedomājieties pašu ļaunāko, ko reiz gadījies pastrādāt. Kaut ko apkaunojošu, tādu, kas mazina jūsu vērtību apkārtējo acīs. Neuzticība. Zādzība. Meli. Tagad iedomājieties, ka to zina visi. Nosoda par to. Pastāvīgi piešķir ar nodarījumu saistītas iesaukas. Kāda būtu sajūta?

Mums nepatīktu, ja ļaudis mūs nosodītu par darbiem, ko nožēlojam visvairāk. Taču paši pret citiem tā izturamies ik dienu. Savā rīcībā mēs saskatām nianšes, apstākļus, grūtības. Taču attiecībā uz citiem parasti redzam tikai rīcības iznākumu. Un tieši tālab sarežģītas cilvēcīgas būtnes saucam vienā vārdā: slepkava, izvarotājs, zaglis, melis, psihopāts, pedofils.

Šādos vārdos citus saucam, balstoties uz saviem priekšstatiem par to, kā tie būtu jādēvē, pamatojoties uz viņu rīcību. Tas ir viens vārds, kura mērķis ir sniegt cita cilvēka nicinošu raksturojumu, paužot, ka šis cilvēks nav uzticams. Ka viņš nes postu. Ka tāds cilvēks nemaz īsti nav cilvēks – drīzāk briesmīgs izdzimtenis. Tāds izdzimtenis, pret ko nevaram just ne mazāko empātiju, jo tas ir tik bezcerīgi slikts, ka mēs nekad nebūsim spējīgi viņu saprast. Tādi ļaudis ir ārpus izpratnes robežām, tie nav glābjami un ir ļauni.

Bet kas “viņi” ir? Iespējams, tieši sapratne, ka ikviens no mums nereti domā un rīkojas veidā, ko citi uzskata par nepieņemamu, palīdzēs izprast to, ko var uzskatīt par ļaunumu būtībā. Esmu pārliecināta, ka visā plašajā pasaulē noteikti ir kāds, kas par ļaunu uzskata arī jūs. Vai ēdat gaļu? Vai strādājat banku jomā? Vai jums ir ārļaulības bērns? Noteikti drīz vien uzzināsi, ka tas, kas vienam šķiet normāls, citiem nebūt tāds nešķiet un var būt pat nepieņemams. Iespējams, ka ļauni esam mēs visi. Un iespējams, ka ļauns nav neviens no mums.

Kā sabiedrība mēs daudz runājam par ļaunumu, taču īstenībā nerunājam par to nemaz. Ik dienu dzirdam par šaušalīgākajiem cilvēku pastrādātajiem briesmu darbiem un nepārtraukti veltām virspusēju uzmanību nepārtrauktajai ziņu plūsmai, kas liek domāt, ka cilvēce lemta pazušanai. Žurnālisti nereti mēdz sacīt, ka sliktas ziņas piesaista uzmanību. Vēstis, kas izraisa stipras emocijas, tiek izvērstas uzmanību piesaistošos virsrakstos un atkārtotās sociālo mediju joslās. Mēs tās pamanām pirms brokastīm un aizmirstam jau ap pusdienlaiku – cilvēka spēja uztvert sliktās ziņas ir apbrīnojama.

Mūsu izsalkums pēc vardarbības šķiet lielāks nekā jebkad. 2013. gadā publicētajā pētnieka Breda Bušmena un viņa kolēģu veiktajā pētījumā par vardarbību filmās tika secināts, ka “vardarbība filmās kopš 1950. gada dubultojusies, bet ar ieročiem saistītas vardarbības apjoms filmās, kas paredzētas skatītājiem, kas vecāki par 13 gadiem, ir pārsniedzis tās apjomu filmās skatītājiem, kas vecāki par 17 gadiem”.³ Filmas kļūst arvien vardarbīgākas – pat tās, kas domātas bērniem. Mūsu ikdienā arvien vairāk ielaužas stāsti par nežēlību un cilvēku ciešanām.

Ko tas mums nodara? Tiek kroplota mūsu sapratne par noziegumu raksturu, radot priekšstatu, ka noziegumi notiek biežāk nekā īstenībā. Tas ietekmē to, ko īsti dēvējam par ļaunu. Mainās mūsu taisnīguma izjūta.

Šajā mirklī es vēlētos pastāstīt, par ko īsti būs šī grāmata. Tajā netiks pievērsta padziļināta uzmanība atsevišķiem gadījumiem. Cilvēkiem, kurus parasti mēdz uzskatīt par ļaunuma iemiesojumu, veltītas veselās grāmatas – piemēram, Džonam Venablsam, jaunākajam par slepkavību tiesātajam cilvēkam Apvienotajā Karalistē, kuru tabloīdi dēvēja par “iedzimtu ļaunumu”, vai sērijveida slepkavam no ASV Tedam Bandijam, vai “Kena un Bārbijas slepkavām” Polam Bernardo un Karlai Homalkai Kanādā. Nav šaubu, ka tie ir aizraujoši gadījumi, taču šī grāmata nav par viņiem. Šī grāmata ir par jums. Es vēlos palīdzēt jums izprast pašiem savas domas un noslieces, nevis šķētināt piemērus, kuros aplūkoti citu cilvēku nodarījumi.

Šis nav ne filozofisks, ne reliģisks apcerējums, nedz grāmata par tikumību. Tajā mēģināts saprast to, kālab mēs viens otram šaušalīgā veidā nodarām pāri, nevis to, vai tam vispār vajadzēja notikt un kāds sods būtu piespriežams. Šajā grāmatā būs minēti neskaitāmi eksperimenti un teorijas, šī būs grāmata, kur atbildes uz jautājumiem tiks meklētas ar zinātnes palīdzību. Konceptu par ļaunumu šajā grāmatā mēģināts sašķelt daudzās sīkos gabaliņos, lai katru aplūkotu atsevišķi.

Šī noteikti nav pilnīgi izsmēloša grāmata par ļaunumu. Tādas uzrakstīšanai nepietīktu pat ar visu dzīvi. Iespējams, būsiet vilušies, ka es gandrīz nemaz neaplūkoju tik nozīmīgus jautājumus kā genocīds, bērnu iz-

mantošana aprūpes iestādēs, bērnus noziedzniekus, vēlēšanu rezultātu viltošanu, nodevību, incestu, narkotiku lietošanu, bandas vai karu. Šīm tēmām veltītas daudzas grāmatas, bet šī nav viena no tām. Mans mērķis paplašināt jau pieejamo informāciju un parādīt tās negaidītos aspektus. Šī grāmata sniedz svarīgus un daudzpusīgus ieskatus par ļaunuma konceptu, kas man šķituši fascinējoši, svarīgi un bieži nepamanīti.

Monstru medības

Pirms ieslīgstam ļaunuma zinātnē, ļaujiet man īsi iepazīstināt ar sevi un pastāstīt, kālab jūs varat man uzticēties un izvēlēties par pavadoni savos murgos.

Es nāku no pasaules, kur cilvēki medī monstrus. Kur policijas virsnieki, izmeklētāji un sabiedrība visi kopā ķeras pie mēslu dakšām un metas meklēt slepkavas un izvarotājus. Viņi dodas medībās, jo vēlas uzturēt sabiedrisko kārtību, sodot tos, kuru rīcību uzskata par nepareizu. Taču problēma ir tāda, ka šie monstri reizēm nemaz neeksistē.

Kā kriminālistikas psiholoģe, kuras specializācija ir viltus atmiņas, es nepārtraukti saskaros ar situācijām, kurās ļaudis meklē ļaundari, kaut gan nav izdarīts neviens pārkāpums. Viņus vada viltus atmiņas un pagātnes iespaidi par atgadījumiem, kas patiesībā nekad nav notikuši. Tas mazliet izklausās pēc zinātniskās fantastikas, taču viltus atmiņas ir visai izplatīta parādība. Viltus atmiņu pētniece Elizabete Loftasa reiz sacījusi, ka atmiņas ir nevis precīzi pagātnes pieraksti, bet gan līdzīgas Vikipēdijas lappusēm – tās ir konstruktīvas un rekonstruktīvas. Jūs varat tās rediģēt un mainīt, un to pašu var darīt citi cilvēki.

Ārkārtas gadījumos mūsu atmiņas var tik ļoti attālināties no īstenības, ka mēs paši sākam ticēt, ka esam nenotikuša nozieguma upuri vai aculiecinieki vai arī paši esam izdarījuši noziegumu, kas nav noticis. To esmu pētījusi savā laboratorijā. Esmu arī uz laiku ielauzusies cilvēku atmiņās, liekot tiem uzskatīt, ka viņi paveikuši noziedzīgu nodarījumu.

Taču ar pētījumiem es nodarbojos ne tikai laboratorijā. Reizēm saņemu arī cietumnieku vēstules. Iespējams, ka šīs vēstules ir viena no interesantākajām lietām, ko saņemu pa pastu. Kāda no tām pienāca 2017. gada sākumā. Vēstule bija uzrakstīta izsmalcinātā valodā, brīnišķīgā un salasāmā rokrakstā, un abas šīs pazīmes parasti nav raksturīgas vēstulēm no cietuma.⁴

Tajā bija lasāms, ka vēstules autors atrodas cietumā, jo nodūris savu padzīvojušo tēvu. Taču viņš to nebija vienkārši nodūris; viņš bija tam iedūris piecdesmit reižu. Slepkavības izdarīšanas laikā noziedznieks bija universitātes lektors bez iepriekšējas sodāmības. Neviens taču nedomā, ka šādi ļaudis staigā apkārt, durdami cilvēkus.

Kālab viņš tā bija rīkojies? Biju pārsteigta, uzzinot atbildi. Vēstules rakstīšanas iemesls bija lūgums man atsūtīt savu jauno grāmatu par viltus atmiņām, jo “tā vēl nav pieejama cietuma bibliotēkā”. Vēstules autors apgalvoja, ka lasījis par grāmatu laikrakstā The Times, un apgalvoja, ka viņam noteikti nepieciešams uzzināt vairāk par šo pētniecības jomu. Šīs vēlmes iemesls bija šāds – atrodoties apcietinājumā, viņš nonācis pie secinājuma, ka nogalinājis savu tēvu, balstoties uz viltus atmiņām.

Lūk, kā tas notika. Ārstējot alkoholismu, viņam kāds ieminējies, ka viens no iemesliem, kas rosina atkarību no alkohola, ir seksuāla izmantošana bērnībā. Atkarību terapieti un sociālie darbinieki daudzkārt minējuši, ka bērnībā viņš ticis seksuāli izmantots. Terapijas laikā viņš vienlaikus rūpējies par savu gados veco tēvu. Bijis noguris līdz spēku izsīkumam. Viņš apgalvoja, ka kādu vakaru, aprūpējot tēvu, atmiņas pēkšņi atgriezušās kā lavīna. Dūsmās un atriebdamies viņš pastrādājis slepkavību. Tikai cietumā sapratis, ka nekas tāds īstenībā nekad nav noticis un ka viņam nepatiesi likts noticēt un atcerēties nelaimīgu bērnību, kaut gan tā tāda nav bijusi. Tagad, sēžot cietumā, viņš nenoliedz padarīto noziegumu, taču piedzīvo grūtības saprast savas domas un rīcību. Kādu laiku uzskatījis, ka viņa tēvs bijis ļauns cilvēks. Un tāpēc viņš pastrādājis šaušalīgu noziegumu. Taču, ja ticam viņa versijai, vai varam uzskatīt, ka viņš ir ļauns?

Es nosūtīju viņam savu grāmatu, un kā atbildes dāvanu viņš man atsūtīja vēstuli un sārta ziedīņa zīmējumu. Es to glabāju uz rakstāmgalda. Tas kalpo man par atgādinājumu, ka pētījumu un zinātniskas saziņas ceļā mēs varam ar sapratni un cilvēcību izturēties pret ļaudīm, kam tā nereti laupīta.

Ir viegli aizmirst, ka cilvēka pieredze nepārstāj būt kompleksa reizēs, kad kāds indivīds pastrādājis noziegumu. Personu neraksturo viena acumirkļa rīcība. Nav pieļaujams, ka kādu sauc par slepkavu tikai tālab, ka viņš

pieņēmis lēmumu kādam atņemt dzīvību, tā būtu pārāk vienkāršota attieksme.

Arī ieslodzītie ir cilvēki. 364 dienas gadā cilvēks var būt likumpaklausīgs pilsonis, taču 365. dienā paveic noziegumu. Pat nežēlīgākie notiesātie kriminālnoziedznieki lielāko daļu sava laika pavada, neveicot noziegumus. Ko viņi šajā laikā dara? Ikdienišķas, cilvēkiem raksturīgas lietas. Ēd, gul, mīl, raud.

Taču mēs šos cilvēkus vieglu roku norakstām un dēvējam par ļauniem. Tieši tāpēc man patīk šī pētījumu joma. Mēģinot saprast, kā mēs radām ļaunumu, man aizraujošas šķiet ne tikai atmiņas. Esmu zinātniski pētījusi arī psihopātiju un ētisku lēmumu pieņemšanas procesu, kā arī lasījusi lekciju kursu par ļaunumu, kurā aplūkotas tik dažādas jomas kā, piemēram, kriminoloģija, psiholoģija, filozofija, jurisprudences un neirozinātne. Uzskatu, ka šo disciplīnu krustcelēs atrodama patiesība par to, ko mēs dēvējam par “ļaunumu”.

Problēma ir tāda, ka mēs netiecamies izprast nežēlīgus noziegumus, drīzāk uztveram tos kā cirka izrādi, nevis izzināšanas vērtu problēmu. Kad mēģinām pacelt priekškaru, lai ielūkotos, kāda īsti ir aiz ārējas izkārtnes apslēptā cilvēces daba, mums nereti neļauj lūkoties dziļāk. Diskusijas par ļaunuma konceptu joprojām lielā mērā ir tabu.

Just līdzī ļaunumam

Mēģinājumi izrādīt empātiju un sapratni bieži saskaras ar nikniem norādījumiem klusēt; tiek pausts uzskats, ka ir cilvēki, kas nav pelnījuši empātiju, ja vien paši neesam ļaunuma pilni.

Vēlies iztīrīt, kas ir pedofilija? Laikam jau pats esi pedofils. Vai tikko ieminējies par zoofiliju? Vai vēlies teikt, ka tev ir sekss ar dzīvniekiem? Vēlies pārrunāt slepkavošanas fantāzijas? Gan jau sirds dziļumos pats esi slepkava. Šāda kaunināšana par ziņkārī ir mēģinājums ieturēt distanci starp mums un cilvēkiem, ko uzskatām par ļauniem. “Mēs”, labie pilsoņi, esam pretstats “viņiem”, sliktajiem. Psiholoģijā to sauc par “atsvešināšanu”. Mēs atsvešinām citus gadījumos, kad uzskatām vai izturamies pret tiem kā pret kaut ko pilnīgi atšķirīgu no sevis.

Taču šāds nošķirums ir ne tikai pilnīgs pretrams diskursam un sapratnei, tas ir arī fundamentāli nepareizs. Mēs gan varam uzskatīt, ka citu dēvēšana par sliktiem vai ļauniem ir racionāla, un šāda mūsu izturēšanās pret citiem ir attaisnojama, taču atšķirību var būt daudz mazāk, nekā gaidīts. Vēlos jūs aicināt izpētīt līdzības starp cilvēku grupām, ko uzskatāt par ļauniem, un jums pašiem un, liekot lietā kritisku prātu, mēģināt viņus saprast.

Mūsu reakcijas uz dažādām novirzēm no normas vairāk liecina par mums pašiem, nevis citiem. Šajā grāmatā vēlos iedrošināt zinātkāri, veicot pētījumu, kas īsti ir ļaunums un kādu mācību mēs varam gūt no zinātniska mēģinājuma labāk izprast cilvēces tumšo pusi. Es vēlos, lai jūs uzdotu jautājumus, es vēlos, lai jūs būtu izslāpuši pēc zināšanām, un es vēlos veldzēt jūsu slāpes. Nāciet, dosimies kopā ceļojumā, zinātniski izpētot jūsu mītošās šausmas.

Ļaujiet man jums palīdzēt izjust empātiju pret ļauno.

Nepastāv tādas lietas kā morāles fenomeni, ir tikai morāļu fenomenu interpretācijas.

Frīdrihs Nīče, Viņpus laba un ļauna

Pirmā nodaļa

JŪSU IEKŠĒJAIS SADISTS: ĻAUNUMA NEIROZINĀTNE

Par Hitlera smadzenēm, agresiju un psihopātiju

Kad apspriežam ļaunumu, nereti prātā ienāk Hitlers. Laikam gan tas nav pārsteigums, jo Hitleris aktīvi veicinājis daudzas lietas, ko parasti asociējam ar ļaunumu, ieskaitot masu slepkavības, iznīcību, karu, spīdzināšanu, naida runu, propagandu un neētisku zinātnei. Vēsture un visa pasaule uz visiem laikiem ir aptraipīta ar atmiņām par viņu.

Par to, cik ļoti esam pieraduši automātiski Hitleru saistīt ar ļaunumu, liecina pat ikdienas sarunas. Kaismīgās diskusijās cilvēki nereti apzīmē oponenta rakstisko vai mutiski pausto viedokli ar vārdiem “nacists” vai “kā Hitleris”. Godvīnīgs likums pauž, ka ikvienā tīmekļa komentāru diskusijā agrāk vai vēlāk kāds viedoklis tiks

salīdzināts ar Hitleru. Šādi pavirši salīdzinājumi vienkāršo viņa paveiktos šaušalīgos noziegumus, nokaitē diskusiju un iedzen to strupceļā, un saruna nereti pārtrūkst. Taču es novirzos no tēmas.

Ņemot vērā Hitlera tiešas un netiešas atbildības rezultātā izraisītā posta dziļumu un dažādību, par viņa motīviem, personību un rīcību sarakstītas daudzas grāmatas. Ļaudis vienmēr vēlējušies uzzināt, kā un kādēļ viņš kļuvis par cilvēku, ko iepazīstam vēstures tumšākajās lappusēs. Šajā nodaļā, neiztīrējot viņa nodarījumus sīkumos, es gribētu pievērst uzmanību tikai vienam jautājumam – ja jums būtu iespēja ceļot laikā, vai jūs nogalinātu Hitleru zīdaiņa vecumā?

Atbilde uz šo jautājumu pasaka daudz par jums pašiem. Ja atbildējāt ar “jā”, tad, iespējams, uzskatāt, ka mēs piedzimstam ar predispozīciju darīt ļaunus darbus. Ka ļaunums var slēpties mūsu DNS. Ja atbildējāt ar “nē”, tad, iespējams, pieturaties pie uzskata, ka cilvēka liktenis nav iepriekšnoteikts un to, kādi mēs būsīm pieaugušā vecumā, nosaka apkārtējā vide un audzināšana. Bet, iespējams, ka atbildējāt ar “nē” tādēļ, ka zīdaiņu nogalināšana kopumā netiek uzskatīta par pieņemamu rīcību.

Jebkurā gadījumā domāju, ka abas atbildes ir uzmanības vērtas. Tāpat uzskatu, ka abas balstītas nepietiekamos pierādījumos. Vai gan mēs patiešām zinām, ka briesmīgi mazuli uzaug par tikpat briesmīgiem pieaugušajiem? Vai mūsu pašu smadzenes tik ļoti atšķiras no Hitlera smadzenēm?

Veiksim domu eksperimentu. Ja Hitlers dzīvotu mūsdienās un mēs viņu ievietotu neuroattēlveidošanas skenerī, ko mēs tur ieraudzītu? Vai bojātus smadzeņu sektorus, pārmērīgas aktivitātes zonas, svastikas formas smadzeņu kambarus?

Pirms rekonstruējam viņa smadzenes, vispirms jākonstatē, vai Hitlers bija traks, ļauns vai abu minēto faktoru apvienojums. Viens no pirmajiem Hitlera psiholoģiskajiem raksturojumiem tika izveidots Otrā pasaules kara laikā. Tas tiek uzskatīts par vienu no pirmajiem noziedznieka psiholoģiskajiem portretiem, un psihoanalītiķis Valters Langers to sarakstīja 1944. gadā ASV Stratēģisko dienestu pārvaldes¹ vajadzībām – vēlāk no šīs iestādes izveidojās Centrālā izlūkošanas pārvalde.

Ziņojumā Hitlers tika raksturots kā “neirotisks”, tur bija teikts, ka viņš “atrodas uz robežas ar šizofrēniju”, kā arī precīzi tika pareģots, ka viņš tiecas pēc ideoloģiskas nemirstības un sakāves draudu apstākļos izdarīs pašnāvību. Taču ziņojumā sastopami arī daudzi pseidozinātniski pieņēmumi, ko nav iespējams pārbaudīt, piemēram, ka viņam patīcis mazohistisks sekss (tiklīdz pazemotam vai ciest sāpes) un piemītušas “koprofāģijas tieksmes” (vēlme ēst izkārnījumus).

Vēl vienu Hitlera psiholoģisko portretu 1998. gadā publicēja psihiatrs Fricis Rēdlihs.² Rēdlihs savu pētījumu veic tā dēvētās patogrāfijas ietvaros – pacienta uzvedība un personība tiek analizēta, ņemot vērā dzīves laikā pārciestās slimības. Pētot Hitlera un viņa ģimenes medicīnisko vēsturi, kā arī viņa runas un citus vēsturiskus dokumentus, Rēdlihs pauž uzskatu, ka Hitleram piemītuši daudzi psihisku slimību simptomi, ieskaitot paranoju, narcismu, trauksmes sajūtu, depresiju un hipohondriju. Tomēr, lai gan pētnieks min tik daudzu psihisku slimību simptomus, ka ar tiem pietiktu “psihiatrijas mācību grāmatas sarakstīšanai”, viņš uzskata, ka “lielākā daļa viņa personības funkcionēja pilnīgi normāli” un Hitlers “apzinājās, ko dara, un izvēlējās to darīt ar lepnumu un apņēmību”.

Vai vēl joprojām vēlamies nogalināt mazuli Hitleru? Vai arī vēlētos vairāk laika veltīt Hitlera audzināšanai? Rēdlihs uzskata, ka bērnībā bijis maz pierādījumu tam, ka Hitlers izaugs par ievērojamu politiķi, kas veikis genocīdu. Viņš apgalvo, ka, no medicīnas viedokļa, Hitlers bijis diezgan normāls bērns, kam piemītusi seksuāla kautrība un kam nav patīcis nodarīt sāpes dzīvniekiem vai cilvēkiem.

Rēdlihs arī apstrīd domu, ka mazajam Hitleram bijusi grūta bērnība, un kritizē psiholoģijas vēsturniekus par tādu pieņēmumu. Acīmredzot mēs nevaram uzskatīt to par cēloni pieaugušā Hitlera rīcībai, un neapmierinošā atbilde uz jautājumu, vai Hitlers bija traks, laikam gan ir “nē”. Izrādās, tā tas notiek bieži. Tas, ka kāds paveicis šaušalīgus noziegumus, nenozīmē, ka viņš bijis psihiski slims. Pieņēmums, ka ikviens, kurš veic šādus noziegumus, ir psihiski slims, atbrīvo šādu nodarījumu veicējus no personīgās atbildības un stigmatizē psihiskās slimības. Bet kā gan tādi cilvēki kā Hitlers bija spējīgi uz tik šausmīgu rīcību?

Pētīdami “cilvēku ļaunuma neirozinātni”, divi zinātnieki, psihologi Martins Reimans un Filips Zimbardo, nāca klajā ar atšķirīgu viedokli par to, kāpēc mēs esam spējīgi uz šaušalīgiem nodarījumiem. 2011. gada pētījumā “Sociālās saskarsmes ēnas puse”³ autori mēģina izpētīt, kuras smadzeņu daļas ir atbildīgas par

ļaušanu. Viņi uzskata, ka vissvarīgākie ir divi procesi – deindividualizācija un dehumanizācija. Deindividualizācija sākas, kad paši sevi uztveram kā anonīmas būtnes. Dehumanizācija notiek, kad pārtraucam citus uztvert kā cilvēiskas būtnes un uzskatām, ka citiem piemīt mazāk cilvēciskuma. Autori dehumanizāciju raksturo kā “smadzeņu garozas kataraktu”, kas apmiglo mūsu uztveri. Mēs pārstājam skaidri saskatīt cilvēkus.

Tas ir acīmredzams, kad runājam par “sliktajiem”. Pats apzīmējums ir dehumanizējošs. Tas ietver pieņēmumu, ka pastāv viendabīga indivīdu grupa, kuri ir “slikti” un tālab no mums atšķirīgi. Šīs dihotomijas ietvaros mēs paši, protams, esam “labie” – atšķirīga cilvēcisku būtņu grupa, kas izdara ētiski pareizus lēmumus. Pasaules sašķelšana labajos un sliktajos bija Hitlera iecienīta metode. Vēl satraucošāka bija viedokļa veidošana, ka uzbrukuma mērķa grupa nav pat “slikti cilvēki”, bet gan nav cilvēki vispār. Dramatisku dehumanizācijas piemēru varam atrast Hitlera genocīda propagandā, kur ebreji tika raksturoti kā Untermenschen – zemcilvēki. Arī citas vajātās grupas nacisti salīdzināja ar dzīvniekiem, insektiem un slimībām.

Pavisam nesenā pagātnē Apvienotajā Karalistē un Savienotajās Valstīs tika pausti nicinoši izteikumi par imigrantiem. 2015. gadā britu mediju personība Keitija Hopkinsa imigrantus, kas ieradās laivās, nosauca par “tarakāniem”. Šos izteikumus publiski kritizēja ANO cilvēktiesību nodaļas vadītājs Zeids Rāds al Huseins. Viņš iebilda, sacīdams: “Cilvēkus, kurus viņu kungi vēlējās iznīcināt, nacistu mediji dēvēja par žurkām un tarakāniem.”⁴ Viņš arī piebilda, ka šāds valodas lietojums bija raksturīgs “desmitiem gadu ilgai neierobežotai ārzemnieku pazemošanai, dezinformācijai un patiesības izkropļošanai”. Līdzīgā veidā 2017. gada 1. maijā, prezidentūras 100. dienā, Donalds Tramps iekļāva savā runā un skaļi nolasīja dzejoli par čūsku, ko 1963. gadā sarakstījis Oskars Brauns jaunākais.⁵

Kādu rītu, ejot darba gaitās,

Steidzoties pa ezer malas taku,

Sirsnīga sieviete pamanīja nosalušu čūsku.

Krāšņā āda klāta baltas sarmas kārtu.

“Kā tad tā,” viņa iesaucās, “Ņemšu tevi līdzī, aprūpēšu.”

...

Piespiedusi čūsku savām krūtīm,

“Tu tik brīnīšķīga!” viņa sauca,

“Ja es tevi neglābtu, tu jau būtu beigta.”

Viņa noglāsta tās krāšņo ādu, skūpstā to un cieši skauj,

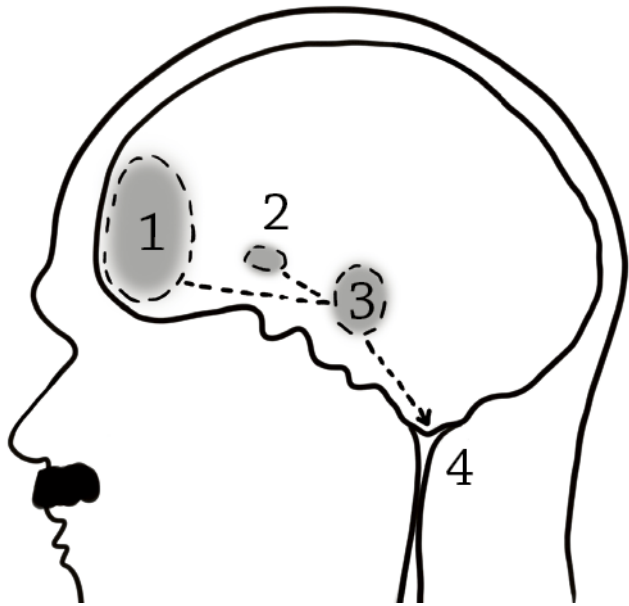
Tāču paldies vietā čūska viņai nikni dzeļ.

Tēlaino salīdzinājumu Tramps izmanto, lai brīdinātu, ka bēgļi nes briesmas. Bēgļus viņš salīdzina ar čūskām.

Šāda veida apkopojoša vienkāršošana, ko attiecina uz iedomāta ienaidnieka grupas raksturojumu, politikā izskan atkal un atkal, lielā mērā tālab, ka tā ir viegli uztverama. Vajadzīga tikai neliela vadoņa palīdzība, mazliet kvēlas retorikas, un bīstama ideoloģija jau ir uzplaukusi. Un, kaut gan šajās amatās reizēm iekrītam mēs visi, dažus no mums šāda saindēta tēlainība ietekmē stiprāk.

Tagad pa īstam ķersimies klāt iedomātajai Hitlera smadzeņu rekonstrukcijai. Ņemot vērā viņa lielo noslieci uz dehumanizāciju, jāatceras, ka īpaši skartas varētu būt smadzeņu daļas, kas atbildīgas par šo procesu. Reimans un Zimbardo uzskata, ka deindividualizācijas un dehumanizācijas procesā “visdrīzāk iesaistītas vairākas smadzeņu daļas, ieskaitot ventromediālo prefrontālo garozu, amigdalas un smadzeņu stumbras struktūras (proti, hipotalāmu un periakveduktālo pelēko vielu)”.

Noderīgi, ka viņi piedāvā sava modeļa attēlu, ko esmu jūsu labad rekonstruējusi.

Hitlera smadzenes: ļaunuma attīstības procesu virkne, kurā ietverta ventromediālā prefrontālā garoza (1), amigdala (2), smadzeņu stumbrs (3) un centrālā nervu sistēma (4).

Saskaņā ar viņu modeli, sākotnējā anonimitātes izjūta – ka indivīds nevar tikt vainots par nodarīto, jo uzskatāms par daļu no lielākas grupas – pāraug palielinātā spējā nodarīt kaitējumu citiem. Pētnieku uzskati par ļaunuma funkcionēšanu smadzenēs ir šādi.

Deindividualizācija. Persona pārstāj uzskatīt sevi par indivīdu, identificējoties kā lielākas grupas anonīma daļa. Rezultātā tā vairs neļūtas individuāli atbildīga par savu rīcību. Tas saistīts ar aktivitātes samazināšanos ventromediālajā prefrontālajā garozā vPG (1). Ir zināms, ka samazināta aktivitāte vPG saistīta ar agresiju un samazinātu spēju pieņemt lēmumus, kas var novest pie nesavaldības un antisociālas uzvedības.

Dehumanizācija. Šī aktivitāte saistīta ar aktivitātes palielināšanos amigdalā (2), tā ir smadzeņu daļa, kas atbild par emocijām. Tā ir saistīta ar tādām sajūtām kā dusmas un bailes.

Antisociāla rīcība. Piedzīvotās emocijas pa smadzeņu stumbru (3) nokļūst tālāk, lai izraisītu citas reakcijas (4), piemēram, paātrinātu sirdsdarbību, paaugstinātu asinsspiedienu un žņaudzošu sajūtu kuņģī. Visas minētās izmaiņas sagatavo ķermeni spriedzes stāvoklim – tādā tas ir gatavs saskarties ar sāpēm un izdzīvot.

Pastāv pieņēmums, ka minētais process ir izteikts cilvēkiem, kam ir maza aktivitāte vPG, un tas nereti novērots, pētot likumpārkāpēju smadzenes. Pētījumi liecina, ka slepkavām un psihopātiem ir īpaši samazināta vPG aktivitāte. Gluži tāpat kā mazaktīvs vairogdziedzeris liecina, ka vielmaiņa nedarbojas pareizi un visdrīzāk palielināsies svars, daudzi pētnieki, arī Reimans un Zimbardo, uzskata, ka mazaktīva vPG nozīmē to, ka morāles kritēriji nedarbojas pareizi un šāds cilvēks, iespējams, paveiks noziegumu un rīkosies antisociāli. Reimans un Zimbardo rezumē: “Agresijas pētījumi liek izdarīt pieņēmumu, ka samazināta aktivitāte smadzeņu pieres daivas struktūrās, it īpaši prefrontālajā garozā, vai šīs smadzeņu daļas bojājumi var būt viens no galvenajiem agresijas rašanās iemesliem.”

Ja mēs spētu ieskatīties Hitlera smadzenēs, pirmajā acumirkļī tās šķistu normālas, taču ja mēs palūgtu viņam pieņemt kādu morālas dabas lēmumu, tad, iespējams, konstatētu samazinātu vPG aktivitāti apvienojumā ar vispārēju paranoju un trauksmes sajūtu. Taču, ņemot vērā, ka viņam nepiemita īpašas novirzes vai smadzeņu bojājumi, par ko būtu pieejama informācija, šķiet, mēs diezin vai spētu saskatīt atšķirības starp normāla veselīga cilvēka smadzenēm un Hitlera smadzeņu skenējumu. Nezinot itin neko par tevi, lasītāj, es visdrīzāk nespētu tavu smadzeņu attēlu atšķirt no Hitlera smadzeņu attēla.

Tā vietā, lai uzskatītu, ka daži cilvēki ir īpaši slikti, savukārt citi labi, apsvēsim šo jautājumu no otras puses – nevis vaicāsim, vai dažiem cilvēkiem ir noslieces uz sadismu, bet gan pajautāsim, vai gadījumā noslieces uz sadismu nepiemīt mums visiem?

Ikdienas sadisms

Saskaņā ar 1999. gadā sarakstīto psiholoģijas pētnieku Roja Baumeistera un Kīta Kempbela publikāciju, “sadisms, proti, bauda, kas tiešā veidā tiek gūta no sāpju nodarīšanas citiem, acīmredzot ir ļaunu nodarījumu būtiskākais motīvs”.⁶ Pētnieki pauž uzskatu, ka sadisma pastāvēšana citus ļaunuma izskaidrojumus padara nebūtiskus – “cilvēki tā rīkojas tādēļ, ka tā jūtas labi; ar to viss ir pateikts”.

Daļēji Baumeistera darbu iespaidā Erina Bakelsa un viņas kolēģi pauž, ka sadisms būtībā ir normāla parādība.⁷ 2013. gadā publicētā rakstā viņa apgalvo, ka “mūsdienu sadisma koncepcijas reti sniedzas tālāk par seksuālu fetišismu vai kriminālu rīcību. [...] Taču baudu no nežēlības ikdienā gūst ārēji normāli cilvēki. [...] Ikdienišķas nežēlības izpausmes ietver neklīniskas sadisma formas vai, izsakoties vienkārši, ikdienas sadismu.”

Savā pētījumā Bakelsa un viņas grupa veica divus atjautīgus eksperimentus. Pētījumā viņi apgalvo: “Lieki piebilst, ka cilvēka slepkavību nav iespējams izpētīt laboratorijā. Tādēļ mēs izvēlējamies aizvietot to ar rīcību, kas ir daudz ētiskāka, proti, kukaiņu nogalināšanu.” Tiešām, te nav ko piebilst. Eksperimenta dalībniekiem tika lūgts nevis nogalināt cilvēkus, bet gan nogalināt kukaiņus. Protams, mēs visi labi zinām, ka kukaiņi nav īsti labs cilvēku aizvietotājs – visdrīzāk ikviens no mums savulaik ir nogalinājis kādu insektu –, taču šā uzdevuma veikšana tomēr var palīdzēt noskaidrot, kurš ir sadists un kurš nav.

Kā norisinājās eksperiments? Pētnieki uzaicināja dalībniekus piedalīties pētījumā par “personību un toleranci grūtos darba apstākļos”. Kad dalībnieki ieradās laboratorijā, viņiem lūdza izvēlēties vienu no četriem uzdevumiem, kas atspoguļoja īstos darba apstākļus. Viņi varēja būt vai nu iznīcinātāji (nogalināt kukaiņus), iznīcinātāja palīgi (palīdzēt dalībniekam nogalināt kukaiņus), apkopēji (tīrīt tualetes), vai arī strādnieki aukstā vidē (izturēt sāpes saskarsmē ar ledainu ūdeni). Visvairāk pētniekus interesēja tie, kas pieteicās būt iznīcinātāji. Šai grupai tika piešķirtas kafijas dzirnaviņas kukaiņu smalcināšanai un trīs burkas – katrā no tām atradās dzīvs kukainis.

Visinteresantākais bija pētījuma norises veids. Pētnieki raksta: “Lai visu padarītu pēc iespējas šaušalīgāku, mēs bijām pagatavojuši nogalināšanas mašīnu, no kuras nāca kraukšķošas skaņas. Lai pielīdzinātu upurus cilvēkiem, mēs tos bijām nosaukuši maigos vārdos.” Vārdi bija uzrakstīti uz katras burciņas – Pecīņa, Pūciņa un Pušķītis.

Kā jums šķiet, vai jūs izvēlētos nogalināt kukaiņus? Dzirdēt, kā tie tiek saspiesti dzīvi tikai tālab, kāds devis tādu norādījumu? Šajā pētījumā tikai mazliet vairāk par ceturtdaļu dalībnieku (26,8 procenti) izvēlējās nogalināt kukaiņus. Nākamais jautājums – vai jums patiktu tos nogalināt. Saskaņā ar pētījuma rezultātiem, jo augstāki bija dalībnieku rādītāji attiecībā uz sadisma impulsiem, jo lielāka iespējamība, ka viņi nogalinās visus trīs kukaiņus, neatstājot uzdevumu nepabeigtu. Cilvēki, kuri izvēlējās nogalināt dzīvus kukaiņus, bija pavisam normāli.

Ātrs tests – kad lasījāt metodoloģijas aprakstu, vai kaut mirkli uztraucāties par kukaiņu labsajūtu? Vai varbūt ķīķinājāt pie sevis, iedomādamies, cik jautri ir nogalināt kukaiņus? Hmm... iespējams, ka jūs ierindotos visai augstu pētnieku neklīniskā sadisma skalā. Pecīnai, Pūciņai un Pušķītim paveicās, jo, “dalībniekiem nezinot, iebūvēts šķērslis pasargāja kukaiņus no smalcinātāja asmeņiem”. Pētnieki apliecina, ka, veicot šo zinātnisko eksperimentu, netika kaitēts nevienam kukainim.

Pētnieku grupa veica vēl vienu, pilnīgi atšķirīgu eksperimentu, kura izpētes objekts bija nevainīgu upuru mocīšana. Šajā eksperimentā bija jāspēlē datorspēle, sacenšoties ar citu eksperimenta dalībnieku, kurš it kā atrodas citā telpā. Uzdevums bija nospiegt pogu ātrāk par pretinieku – uzvarētājam bija tiesības “uzspridzināt” pretinieku ar troksni, kura skaļumu uzvarētājs varēja regulēt pēc saviem ieskatiem. Puse no dalībniekiem drīkstēja spridzināt tūdaļ pēc uzvaras, taču otrai pusei vajadzēja izpildīt īsu, bet garlaicīgu uzdevumu, un tikai tad tiem tika ļauts izvēlēties trokšņa skaļumu. Garlaicīgajā uzdevumā vajadzēja saskaitīt, cik reižu nesakarīgā tekstā atkārtojas noteikts burts. Tas bija viegls, bet piņķerīgs uzdevums. Viņu iedomātais pretinieks vienmēr izvēlējās zemāko sprādziena līmeni, lai izvairītos no atriebības.

Vai jūs spridzinātu savu pretinieku? Cik skaļu trokšņa līmeni izvēlētos? Visbeidzot, vai jūs būtu gatavi veikt darbu, lai gūtu iespēju nodarīt otram sāpes? Pētījuma rezultāti liecina, ka, kaut gan daudzi no mums būtu gatavi nodarīt sāpes nevainīgam upurim, tikai tie, kuru sadisma reitings ir augstāks, palielināja troksni situācijās, kad zināja, ka iedomātais pretinieks neattriebsies. Tie bija vienīgie cilvēki, kas bija gatavi veikt

garlaicīgo uzdevumu, lai gūtu iespēju nodarīt sāpes pretiniekam.

Izrādās, ka daudzi “normāli” cilvēki ir gatavi rīkoties sadistiski. Pētījuma rezultāti rosināja zinātniekus domāt, ka mums jāiepazīst labāk pašiem sevi, pirms pa īstam ķeramies klāt sadisma izpratnei. “Lai pilnībā izprastu sadisma fenomenu, jāatzīst tā ikdienišķais raksturs un pārsteidzošā izplatība.”

Kādas kopējas raksturojošas pazīmes piemīt sadistiskās rīcības veidiem? Viena no izplatītākajām ir agresija. Kad kādam nodarām sāpes, piemēram, nogalinām kukaini, mēs rīkojamies agresīvi. Tāpat, lai gūtu sadistisku apmierinājumu, lielākoties nepieciešams rīkoties agresīvi. Tagad paanalizēsim to sīkāk. Kādus citus agresijas veidus varētu iedomāties? Sāksim ar agresijas paveidu, ko jums, iespējams, ir gadījies izjust, bet nekad nav izdevies saprast – ar dīvaino sajūtu, ka gribas nodarīt sāpes maziem, pūkainiem dzīvnieciņiem.

Maigā agresija

Viena no negaidītām situācijām, kurās izpaužas mūsu sadistiskās noslieces, ir jauku dzīvnieciņu klātbūtne. Vai esat kādreiz redzējuši kucēnu, kas ir tik mīļš, ka to nevar paciest? Ka pilnīgi gribas paņemt to rokās un saspīest pūkaino, maigo purniņu no visa spēka? Daži dzīvnieki ir tik jauki, ka izjūtam noslieci darīt tiem pāri. Kaķēni, kucēni, cālēni – mēs vēlamies tos saspīest, knaibīt vaigus, iekost tiem, uzrukt.

Kādēļ tā notiek? Vai tad dzīvniekus nemoka tikai psihopāti un sērījveida slepkavas? Zinātnieki apgalvo, ka vairākums no mums īstenībā nemaz nevēlas mocīt dzīvniekus un, lai gan tas izskatās sadistiski, šīs emocijas nenorāda uz tumšu un baisu noslēpumu, kas mīt cilvēka iekšienē. Mēs visdrīzāk mīlam Pūkainīti un nevēlamies nodarīt tam sāpes. Tomēr tas nesniedz atbildi uz jautājumu, kādēļ smadzenes mūs kārdina un moka, izraisot agresijai līdzīgas reakcijas. Sajūta, kas pamudina mocīt mīlas būtnes, ir tik bieži sastopama, ka tai pat ir īpašs apzīmējums – “maigā agresija”. Orianna Aragona un viņas kolēģi no Jeila Universitātes pirmie sāka pētīt šo savādo fenomenu un 2015. gadā nāca klajā ar publikāciju.⁸ Viņi veica virkni eksperimentu. Kādā no tiem dalībniekiem iedeva lielu loksnī burbuļplēves un demonstrēja jauku dzīvnieciņu attēlus. “Mēs izvirzījām hipotēzi, ka, ja, ieraugot jauku attēlu, cilvēkiem radīsies impulss tajā redzamo radību saspīest, viņi saspīdīs burbuļplēvi.” Eksperimenta dalībnieki, kas aplūkoja dzīvnieku mazuļu attēlus, saspīda ievērojami vairāk burbuļu nekā tie, kas aplūkoja pieaugušu dzīvnieku attēlus.

Tad pētījuma autori uzdeva jautājumu, vai cilvēku agresija samazinātos, ja dalībnieki klēpī turētu kaut ko līdzīgu dzīvniekiem – ko tādu, kas kalpotu par emociju novadītāju. Šim nolūkam pētnieki pagatavoja spilvenu, kas “darināts no ārkārtīgi mīksta un zīdaina, spalvainā materiāla”, un iedeva to pusei eksperimenta dalībnieku, lai viņi to tur klēpī, aplūkojot dzīvnieku attēlus. Pētnieki pieļāva, ka, ja viņiem būtu kāds priekšmets, ko saspīest un glāstīt, tad agresīvās emocijas nerastos.

Taču iznākums bija pilnīgi pretējs gaidītajam. Eksperimenta dalībnieki demonstrēja vēl lielāku “maigās agresijas” pakāpi, jo pētnieki bija “pastiprinājuši maiguma taktilo sajūtu stimulu”. Viņi secināja, ka tas liecina par to, kas būtu varējis notikt, ja dalībniekiem tiktu piešķirti īsti dzīvnieku mazuļi: “Jāņem vērā, ka, ja cilvēkiem tiktu iedoti mazi un pūkaini dzīvnieku mazuļi, tad [pievienotais stimulss] izraisītu agresijas izpausmju palielināšanos.” Citiem vārdiem sakot, kaķēnu bildīšu aplūkošana internetā izraisa pastiprinātu vēlmi tos žņaudzīt, taču, ja rokā atrastos dzīvi kaķēni, tas jau būtu par daudz.

Pētījuma autori apgalvo, ka tas pats attiecas arī uz zīdaiņiem. Paskatīsimies, kā jūs atbildētu uz apgalvojumiem, kas patapināti no garāka saraksta, ko Aragona un kolēģi izsniedza eksperimenta dalībniekiem.

1. Ja es turu rokās ārkārtīgi jauku zīdaiņi, man rodas vēlme saspīest viņa vai viņas tuklās kājiņas.
2. Ja es skatos uz ārkārtīgi jauku zīdaiņi, man gribas kniebt tam vaigos.
3. Ja es redzu ko tādu, ko uzskatu par jauku, man rokas sažņaudzas dūrēs.
4. Esmu viens no cilvēkiem, kas, redzot jauku bērniņu, sakostiem zobiem izdveš: “Esmu gatavs tevi apēst!”

Ja piekrītat kaut vienam no šiem izteikumiem, jums piemīt ne tikai maigā agresija pret kaķēniem un kucēniem, bet arī pret zīdaiņiem. Tas var izraisīt arī savādās emocijas, kad vecāki ir noraizējušies par izjūtām, kādas rada pašu bērni. (Kāpēc es jūtos tā, it kā vēlētos nodarīt ko sliktu savam mazulim, lai gan zinu, ka nekad tam neko nedarītu?) Tā ir viena no tumšajām domām, kas reizēm apciemo vecākus un ar ko tie nedalās ne ar vienu citu, baidīdamies, ka viņus uzskatīs par sliktiem vecākiem vai ļauniem cilvēkiem. Taču

nesatraucieties, ja tā notiek. Šī sajūta ir normāla, tur nav nekā pārsteidzoša. Visdrīzāk, maigā agresija ir cilvēka piemērošanās blakusprodukts. Ja mēs kaut ko uzskatām par jauku, tad parasti vēlamies saglabāt to dzīvu, vēlamies par to rūpēties. Tieši šis apstāklis mūs visdrīzāk iedvesmojis kā mājdzīvniekus turēt jaukus dzīvniekus.

Šī norise mūs skar tad, ja redzam ko tādu, kas atbilst “mazuļa shēmai” – lielas, plaši ieplestas acis, apaļi vaidziņi, mazi zodiņi.⁹ Nav pat svarīgi, vai tas ir cilvēka mazulis vai īsts dzīvnieks. Mēs uzskatām animācijas filmu varoņus par jaukiem, ja tie atbilst šai shēmai, to pašu varam just pret plīša rotaļlietām, un arī savu pirmo autopilota mašīnu Google veidojis atbilstoši šim formātam, lai mēs mazāk baidītos no jaunām tehnoloģijām.

Pētījumā par maigo agresiju autori pauž ideju, ka mīlums mūsos rada stipras un pozitīvas jūtas, mūsu smadzenes tiek pārpildītas ar maigumu, un tādēļ tās cenšas reaģēt, iepludinot sajūtās agresijas devu. Tas notiek tādēļ, ka cilvēki nereti ir “ambivalentas būtnes” – mēs mēdzam uz situācijām reaģēt ne tikai ar vienu, bet gan vienlaikus ar divām emocijām. Un tās var būt savstarpēji savijušās pozitīvas un negatīvas emocijas.

Divdabīgas izjūtas rodas, kad esam emociju pārņemti. Iespējams, ka smadzenes izraisa pretējas emocijas, lai netiktu pārslogotas – piemēram, raudāšanu, kad esam pārmērīgi laimīgi, vai smaidīšanu bērēs, vai vēlmi sažņaupt kaut ko pārlietu mīlu. Tas nozīmē, ka brīžos, kad uznāk vēlme cieši sažņaupt jauku dzīvnieciņu, tas nebūt neliecina, ka jums ir sadistiskas jūtas pret jaukām būtnēm, bet gan to, ka smadzenes ir pārslogotas un mēģina izvairīties no īssavienojuma.

Pamēģināsim uz to paraudzīties no ļaunuma aspekta. Daudzu cilvēku uztverē tieksme mocīt pūkainus dzīvnieciņus noteikti saistās ar ļaunumu. Taču tik liela mīlestība, ka smadzenēm jāsāk rīkoties, lai no prieka nenotiktu sprādziens? Tas noteikti nav nekas ļauns.

Runājot par agresiju pret to, ko mīlam, es to vērsu pret savu partneri. Man patīk viņam rotaļīgi iesist, saspīest viņu, būt apnicīgai. Taču kurā mirklī beidzas mīlums un sākas agresija? Vai man vajadzētu satraukties? Varbūt viņam?

Jāsecina, ka jēdziens “maigā agresija” varbūt tiek nepareizi lietots un vispār neatbilst ierastajām agresijas definīcijām. Maigā agresija varbūt nav nekāda agresija un tā tikai izskatās kā agresija. Šādam uzskatam piekrist pat zinātnieki, kas radījuši šo terminu. Ja tā nav reāla agresija, kas tad īstenībā ir agresija?

Amerikāņu zinātniece, psiholoģe Debora Ričardsons pētījusi agresiju gadu desmitiem. 1994. gadā kopā ar Robertu Baronu viņa definēja agresiju kā “jebkuru izturēšanos, kuras mērķis ir nodarīt sāpes citām dzīvām būtnēm”. Pētnieki uzskata, ka agresijai piemīt četras raksturiezīmes.¹⁰ Pirmkārt, agresija ir izturēšanās. Tā nav doma, ideja vai attieksme. Otrkārt, agresijai piemīt skaidrs nolūks. Nejauši gadījumi neskaitās. Treškārt, agresijas mērķis ir nodarīt sāpes. Ir jāvēlas kādam nodarīt sāpes. Ceturtkārt, agresija ir vērstā pret dzīvām būtnēm. Nevis pret robotiem vai nedzīvām būtnēm.

Ričardsons skaidro: “Sadauzīt šķīvi vai aizsviest krēslu, lai paustu dusmas, nav agresija. Taču mēģinājums sāpināt māti, sašķaidot viņas iemīļoto senatnīgo šķīvi, vai tīši sviest ar krēslu draugam nolūkā nodarīt sāpes būtu uzskatāms par agresiju.”

Pabīdot sānis rotaļīgo pseidoagresīvo izturēšanos, kas reizēm vērojama savstarpējās attiecībās, un ciešāk aplūkojot nopietnu agresiju, rodas jautājums: kādēļ mēs darām pāri tiem, ko mīlam? Saprotams, ka galvenā motivācija ir dusmas. 2006. gada pētījumā, ko veica Debora Ričardsons un Lora Grīna,¹¹ dalībniekus lūdzta sīkāk izklāstīt savu agresīvo izturēšanos pret cilvēku, kurš pēdējā mēneša laikā viņus sanīkojis. Trīsdesmit pieci procenti atbildēja, ka izturējušies agresīvi pret draugu, 35 – pret partneri attiecībās, 16 procenti – pret brāļiem vai māsām un 14 procenti – pret vecākiem. Pētījumā tika konstatēts, ka vairums no šiem cilvēkiem izturējās agresīvi pret tiem, uz kuriem bija dusmīgi. Mūsu tuvākie cilvēki mums vienmēr ir blakus, nereti tie mums izraisa stipras emocijas, un bieži vien mēs esam no tiem savā ziņā atkarīgi. Var uzskatīt, ka tas ir gana jaudīgs maisījums, lai kāds kļūtu par mūsu agresijas upuri.

Runājot tieši par attiecību partneri, agresijas un vardarbības motīvi ietver arī atreibību par emocionālu aizskārumu, lai pievērstu partnera uzmanību, izraisītu greisirdību vai sagādātu stresu.¹² Mēs nodarām pāri saviem mīļajiem daudzu iemeslu dēļ. Daži no tiem ir sarežģīti, dziļi sakņoti un grūti kontrolējami. Taču ir dažas lietas, kuras varam kontrolēt, lai mazinātu iespēju, ka rīkosimies agresīvi.